

Håkon Harket

Paragrafen. Eidsvoll 1814. Dreyers Forlag, Oslo: Dreyers Forlag 2014. 454 s. NKK 349,-.

I den norske grundlov (maj 1814) stod der i § 2: *Den evangelisk-Lutherske Religion forbliver Statens offentlige Religion. De Indvaanere, der bekjende sig til den, ere forpligtede, til at opdrage sine Børn i samme. Jesuiter og Munke-Ordener maae ikke taales. Jøder ere fremdeles udelukkede fra Adgang til Riget.* Næppe nogen anden paragraf har været så omdiskuteret. Forfatteren, idéhistoriker, har her som den første i større sammenhæng indkredset mændene bag den, deres kilder og inspiration, hensigten samt samtidens modstandere af paragraffen. Det er sket efter særdeles omfattende kildestudier af breve, dagbøger, erindringer og andet kildemateriale, trykt som utrykt. På denne vis kan han på mange punkter korrigere og ikke mindst supplere den viden, som man hidtil har haft om dette emne, som i mange år red mange nordmænd som en mare.

Undersøgelserne af arbejdet i konstitutionskomiteen og i selve Riksforsamlingen viser klart nok, at de sædvanlige fordomme om jøder i almindelighed, kendt helt fra middelalderen, florerede lystigt blandt disse 112 grundlovgivende mænd, hvoraf 14 var præster. Motiverne for afvisningen af jøder var en blanding af fordomme, religiøse forestillinger, frygt, hævndelse af statens vel o.a. De mænd, som især stod bag paragraffen var præsten Nicolai Wergeland, professor i græsk ved Københavns universitet og medstifter af Oslos universitet i 1813 Georg Sverdrup, og juristen, sorenskriver Christian Magnus Falsen, og de blev støttet navnlig af præsten Hans Grøgaard, juristen, sorenskriver Lauritz Weidemann og kaptajn Motzfeldt. Vedtagelsen stødte ikke på afgørende hindringer. *Gådefuld* er denne norske *jødeparagraf* ofte blevet kaldt, eftersom Norges grundlov ellers går for at være en af de frieste i Europa. Men efter at have forf.'s fremstilling af fortalernes taler og skrifter, er slutresultatet ikke længere gådefuldt. Håkon Harket viser, hvorledes de kendte tyske antijøder, for ikke at sige jødehadere, var inspirationskilder for de norske fortalere for *jødeparagraffen*. Det drejer sig bl.a. om Fr. Buchholz, Fr. Rühs, J.H. Fries, Daniel Moldenhawer, Johann Michaelis, J.A. Eisenmenger, C. Schmidt-Phiseldek – mænd, som alle er kendt fra den danske litterære jødefejde – men også udtalelser af Voltaire, Schiller og andre. De ledende norske politikere var selvsagt uddannet ved Københavns universitet i København, hvor debatten om jøderne i samfundet var på sit højeste. Men den opfattelse, at disse mænd blot fulgte tidens tendens og ikke kunne have handlet anderledes afviser forf. Det kunne de, og hans redegørelse for *jødeparagraffens* modstandere, især provsten Hans Middelfart, dr. theol. og professor i filosofi Niels Treschow og provst Peter Hount, viser dette. *Jødeparagraffen* ophævedes i øvrigt i 1851, takket være ikke mindst Henrik Wergelands indsats.

Af og til forekommer fremstillingen temmelig vidtløftig med meget lange redegørelser for og gengivelser af tyske filosofers, digteres og forfatteres

synspunkter. Man undrer sig også noget over manglende henvisninger til nyeste danske fremstillinger af bl.a. den danske og den jødiske oplysningsbevægelse, af jødefejden og andet, ligesom det er uforståeligt, at en bog af denne art ikke er forsynet med et personregister. Men det forrykker ikke konstateringen af, at der er tale om et særdeles vægtigt, kildebaseret værk med talrige nye oplysninger, som klart indkredser den tankeverden, hvor de nævnte politikere og deres modstandere befandt sig.

Martin Schwarz Lausten

Christine Weide

Georg Spalatin's Briefwechsel. Studien zu Überlieferung und Bestand (1505-1525). Leucorea-Studien zur Geschichte der Reformation und der Lutherischen Orthodoxie 23. Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt 2014. 293 s. € 48.

Georg Spalatin havde et meget stort netværk af humanister og reformatorer, som han førte en omfattende brevvæksling med. Det samlede antal udgør omkring 2000 breve, men forf. samler sig her om korrespondancen fra de nævnte år. Det kan der være god mening i, for i 1525 døde hans arbejdsgiver kurfyrste Frederik den Vise. Spalatin blev sognepræst og senere superintendent i Altenburg. Med solid baggrund i humanistiske og juridiske studier fungerede han hos kurfyrsten som opdrager af børnene, oversætter, historiker, opbygger af Wittenbergs universitetsbibliotek, rådgiver og geheimesekretær, diplomat, hofprædikant. I den nøgleposition, han indtog, samledes alle tråde. Vigtigst her var kontakten med Luther, som fra o.1514 udviklede sig til et venskab. Han formidlede forbindelsen mellem Luther og kurfyrsten og fremmede reformationens sag i en grad, som næppe kan overvurderes.

En udgivelse af hans brevvæksling er en oplagt opgave, og denne bog er et forstudie til selve udgivelsen engang. Der bringes her en oversigt over 995 breve, heraf ca. 150 utrykte, fra de nævnte år. I skemaform oplyses om hvert enkelt modtager, afsender, dato, findested og evt. tryk. Blandt brevene fra eller til de 104 korrespondenter udgør brevvækslingen med Luther og Melancthon næsten halvdelen, langt de fleste fra Luther. Forf. oplyser meget detaljeret om tidligere udgivelser, Spalatin's egne omhyggelige samlinger, brevenes "overlevelseshistorie", ligesom de arkiver opregnes, hvor brevene nu findes.

Bogen, som er en dissertation fra Christian-Albrechts Universitet i Kiel (2011) giver således indtrykket af at være et omhyggeligt arbejde. Skade blot, at dette ikke uden videre er tilfældet. Forf. anfører i fortegnelsen tre breve fra ekskonge Christian d. 2. til Spalatin fra april og maj 1524, hvoraf et er utrykt. Hun har således kunnet se, at der var en kontakt mellem de to. Det nævner hun også et par gange på grundlag af de tre nævnte breve, men det er besynderligt, at hun ikke har forfulgt dette spor. Blandt de arkiver og biblioteker, som hun har forespurgt om Spalatiniana og ikke fundet noget, nævner hun "Kopenhagen (Universitätsbibliothek)" (s. 98). Det er uklart, hvad der menes, formentlig Det Kgl. Bibliotek, men hvorfor har